

ler birçok bakımdan Türk egemenliğinin ilk dönemini nitelemektedir. Altı köyün aile başkanlarının toplam sayısı 1546'da 141'dir ve yarım yüzyıl sonra, 1590'da nüfusun birçok kez azalıp artmasına rağmen sonuç olarak sayı aşağı yukarı aynı kalmıştır: Burada halkın bir yerden diğerine gitmesinden başka birşey olmamıştır.

Son kısımda, bilhassa sınır boyu bölgelerinde yaşayan hem sultana, hem de voyvodanın hırsız ve harami hizmetkârlarına vergi vermek zorunda kalan reayaların bulunduğuna değinilmektedir. Buradaki halk yoksulluk, sefalet içindedir ve birçok defa bu durumun düzeltilmesi için şikâyet mercii olarak başvurdukları Osmanlıların himayesine muhtaçtır.

Macar tarihinin Türk kaynakları hakkında özlü ve Macaristan'da Türk idaresinde yaşayan halk hakkında da içtimai, iktisadi ve idari pek kıymetli bilgileri ihtiva eden Káldy-Nagy'nin bu mükemmel makalesi o devre ait pek çok şeyi gözler önüne sermektedir. Bu bakımdan kıymetli araştırmacıya ne kadar teşekkür edilse azdır. Türkçe metindeki «madde» yerine «sözü» (bk. s. 17 : Besim Darkot'un yazdığı Amasya sözü, İslâm Ansiklopedisi...), «mevacip defteri» yerine bazan «asker maaşları defteri» (bk. s. 39), «öşür» yerine «ondalık» (bk. s. 21, 49, 55) gibi alışılmamış deyimler, ufak tefek baskı sırasında meydana geldiğini sandığımız «Musi» (Musa olacak; bk. s. 28), «serb» (Sırp; bk. s. 27) ve benzeri yanlışlıklar çok kıymetli araştırmanın Macarca'dan çeviricisine ait olmalıdır, kanısındayız.

Adnan Şişman

György Székely, «La Hongrie et la domination ottomane (XVe-XVIIe siècles)» [Macaristan ve osmanlı hakimiyeti; XV.-XVII. yüzyıllar], *Studia Turco-Hungarica*, Budapeşte, II (1975), 74 sahife.

Ünlü Macar Türkolog Kaldy-Nagy'nin yayınlamakta olduğu *Studia Turco-Hungarica* adlı derginin II. sayısında Gy. Székely'nin Pierre Mesnard'ın hatırasına sunduğu yukarıdaki makalesi yer almaktadır ve iki bölümü kapsamaktadır :

I — Osmanlı istilası ve bunun sosyal sebepleri 7-42,

II — Türklere karşı mücadelede ve o devirdeki Macar tarihi edebiyatında yeniden fetih düşüncesi 43-74.

Yazarın belirttiği üzere, tarih boyunca Türk ve Macar toplumları

arasındaki köklü ilişkiler Macaristan'da Türk Tarihi ve Dilleri araştırmalarına çok eskiden beri önem verilmesine yol açmıştır. Macar üniversitelerinde eski Türk yazıları, dilbilgisi, tarih ilmi ve Türk arkeolojisi incelenmekte, bir o kadar da müzelerde tarihi Türk eserleri muhafaza edilmektedir. Buda (Budin)'da bulunan Türk hamamları, Gül Baba türbesi, Peşte'deki Türk hekimi İdris'in türbesi, Gazi Kasım ve Yakovalı Hasan camileri, Eger minaresi, Zigetvar'daki birçok eserler Macaristan'ın kültürel hazinesi içinde yer almaktadır [Bu konuda ayrıntılar için bk. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimâri eserleri Romanya, Macaristan*, I, İstanbul, ts, İstanbul Fetih Cemiyeti yayını; József Molnár : *Macaristan'daki Türk Anıtları - Monuments Turc en Hongrie*, Ankara, 1973. X + 48 s, 69 levha (Türk Tarih Kurumu yayını).

XIV. yüzyıl ortalarında Osmanlı gücü Avrupa'da kendini iyice hissettirmeye başlamıştır. Bizans İmparatorluğunun zaafından ve Slav ülkelerinde meydana gelen feodal anarşiden yararlanan Osmanlılar, Balkan ülkelerinin önemli bölümlerini ele geçirmişlerdir. Balkan milletlerinin egemen sınıflarından kaynaklanmış gruplar fatih Türkler karşısında teslimiyeti övmüşler ve istemişler, ya da en azından Türklerle uzlaşmacı bir sonuca varmayı arzulamışlardır.

XIV. yüzyılın sonlarında ve XV. yüzyıl başlarında Macaristan dış politikası nedeniyle balkanlardaki Slav ülkelere yardım yapamamaktadır. Sırbistan'ın önderliğinde 1389'da oluşturulan anti-Türk ittifakı Türklerle başedebilecek güce değildir. Türkler Bulgaristan, Sırbistan, Bosna, Eflâk gibi önemli yerleri zaptederek buraları vergiye bağlıyor, müstahkem mevkiileri ele geçirerek sınırlarını başarıyla genişletiyordu. 1391 yılında Macar topraklarında yapılan savaş Osmanlılar lehine gelişmiş, 1394 te Türk kuvvetleri Tunayı geçerek Szalánkemén, Titel, Becskerek, Temesvár, Karánsebes, Mehádia ve Orsova'ya yakın bölgeleri yakıp yıkarak Transilvanya'ya kadar dayanmışlardır. Bunu takiben Eflâk'a yönelen Osmanlılar, Romen prensi Mircea'nın kuvvetleriyle savaşa tutuşmuşlardır. Savaş sonunda Mircea Braşov'a çekilmiştir. Daha sonra, kral Sigismond'un Macar ve Fransızlardan oluşturduğu zırhlı süvari ordusu tarafından Osmanlılara karşı başlatılan saldırı 1396'da Niğbolu yakınlarında başarısızlıkla neticelenmiş, fakat Bizans devleti başkentinin kuşatmalarından kurtulmasına sebep olmuştur. 1439'da Belgrad kuşatılmış, ama düşürülememiştir. Aynı yıl, sultan piyade ve yeniçerilerden meydana getirdiği orduyu savaş alanına sürmüştür. Macar ordusu da Hunyadi komutasında harekete geçerek Türk ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Hunyadi'nin kazandığı bu zafer hürriyet savaşının başlangıç noktası olmuştur. Bilâhare, Hunyadi János'un soylular dışında paralı askerler ve

âsîlerden meydana getirdiği ordu, Polonya krallığına mensup kuvvetler ve Ladislas'ın askerleri ile birlikte Türklere karşı harekete geçmiştir. Balkan yarımadasına kadar gelen ordu halkın sempatisini kazanmış ve git-tikçe mevcudu artmıştır. Daha önce Osmanlı hakimiyeti altında bulunan Bulgaristan, Bosna, Güney Sırbistan'da bulunan halk silâha sarılmış ve Türklere karşı ilerleyen orduya katılmıştır. Arnavutluk da ek bir kuvvet göndermekten geri kalmamıştır. Bu sefer, böylece Balkan milletleri ile Macaristan arasında ilk olarak bir ittifak kurulmasına yol açmıştır. Buna karşılık Türkler dağılık haldedirler. Sırbistan'a giren müttefik kuvvetler Türklerin toparlanmasına engel olarak önemli başarılar elde etmişlerdir. Bulgaristan'a giren ordu, 1443 aralığında Balkan dağları eteklerine kadar dayanmıştır; fakat kışın bastırması ilerleyişi durdurmuştur. Nihayet 1444 sonbaharında Türklere karşı hücumla geçilmiştir. İki ordu arasında Var-na'da vuku bulan savaş Türklerin zaferiyle son bulmuştur. Kahramanca, ama şursuzca bir mücadelenin sonunda kral Ladislas da savaş meyda-nında ölümler arasında kalmıştır.

Orduyu tekrar düzenleyen Hunyadi 1448 yılında, büyük zorluklarla karşılaştığı oldukça uzun bir sefere girişmiştir. Macar, Arnavutluk ve Çek orduları müştereken Güney Sırbistan'a girdiklerinde Türkler karşı saldı-rıya geçmişlerdir. Rigómezö (Kosova)'da yapılan çarpışma Hunyadi'nin ordusuna karşı Türklerin galibiyetiyle kapanmıştır. Savaş sonrası alınacak vergilerden faydalanma gayesi güderek sefere iştirak eden Macar baronlarının Hunyadi'nin işine yarayacak bir yardım yapamayışları, öte yandan Türklerle anlaşılan Sırp prensinin onlara savaş planlarını vermesi ve Çek askerlerinin savaştan kaçmaları bu savaşın kaybedilmesine neden olan en büyük etkenlerdir.

1453'te İstanbul'un fethinden bir yıl sonra Sultan II. Mehmed'in or-dularını Belgrad üzerine yönelttiği görülmektedir. 1455 yılında Türklere karşı savaşabilecek kuvvetli bir orduya sahip olmadığı halde Sırbistan'a giren Hunyadi, Türk kuvvetlerinin bir kısmını bozguna uğratmışsa da, Semendire kalesinin Türklerin eline geçmesini önleyememiş, hiç olmazsa Belgrad'ı muhafaza edebilmek için büyük çaba içine girmiştir. Bu sırada, hâkim sınıf silâhlanmaya taraftar değildir. Papalık elinden geldiğince Türkler aleyhine propaganda yapmasına rağmen, Türk tehdidine karşı koyacak güçte değildir. Bununla birlikte, Macaristan, Polonya ve Alman-ya'da Haçlı ordusu kurulması hazırlıklarına geçilmiştir. Hunyadi, Maca-ristan'da Türklere karşı mücadelede vatan fikrini halka yansıtarak, köy-lülere ve daha alt zümredeki kişilerden, din adamlarından bir ordu te-sekkül ettirerek, kendisinin yıllardır savunduğu bir prensibi gerçekleştiri-miştir. 4 temmuz 1456'da Belgrad'ı kuşatan sultanın ordu mevcudu kaleyi

müdafaa edenlerin birkaç misli üstündedir. Türklerin ardı arkası kesilmeyen hücumları kaleyi savunanların kahramanlığını sarsmaya yetmemiş ve 22 temmuzda ağır kayıplar veren Osmanlı kuvvetleri kale duvarlarını yıkmayı başarmışsa da ricate mecbur kalmıştır. Belgrad'da kazanılan zafer Osmanlı kuvvetleri tarafından Macaristan'a yöneltilen akınları yarım asırdan fazla bir zaman için durdurmuş, bununla beraber zaferden faydalanılamamıştır. Hunyadi ölmüş, kışın yaklaşması da mücadeleyi sürdürmelerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Daha sonra gelen Mathias devri Osmanlılara karşı direnmek için yeşeren ümitleri gerçekleştiremeye de, bu devir bütün XVI. yüzyıl boyunca kan denizi içinde yüzen köylü halk için sakin ve gürültüsüz geçmesi bakımından anılmaya değerdir. Fakat, haleflerinin zamanında, Türklerle olan mücadeleleri daha çok savunma karakteri taşımaktadır.

1521 yılında Belgrad'ın Türkler eline düşmesinden sonra Osmanlılara karşı Avrupa'da Charles-Quint öncülüğünde bir ordu teşekkül ettirilmiştir. Osmanlıların hedefi Habsbourglular üzerine yürümektir. İlerleyişleri ise ancak Macaristan'ı ortadan kaldırmakla mümkündür. Bu sebeple Türkler sayıları 20 bine varan düzensiz birliklerin dışında 55-60 bin kişilik bir kuvveti Macarlar üzerine sürmüştür. 29 ağustos 1526'da Mohaç'ta cereyan eden savaş Türkler lehine neticelenmiştir. Macar ordu teşkilâtında hâsıl olan ve gittikçe artan bir kriz kraliyet ordu kuvvetlerinin yarısının ücretli askerlerden meydana gelişi, ayrıca bu savaşta Türklerin sayı bakımından üstünlüğü savaşın kaybedilmesine yol açmıştır. 1551-1552 yıllarında yapılan akınlar neticesi Temes, Maros, Körös, 1598 ve 1602'de Seret bölgeleri Türkler tarafından işgal edilmiştir. Osmanlıların nüfuzu altına giren bölgelerde bulunan soylular eskiden haiz oldukları gücü kaybetmişlerdir.

Böylelikle Székely, Macaristan'ın XVI. yüzyılda tarihi görünümünün ardı arkası kesilmeyen mücadelelerle dolu olduğunu zikretmektedir. Mohaç bozgunundan sonra halk, Türk kuvvetlerinin ilerleyişine karşı mücadeleyi elden bırakmamış ve karşı koymaya devam etmiştir. Bazı senyörlerin hâlâ ellerinde dikkate değer orduları olmasına rağmen, düzensizlik ve sorumsuzluk bozgunun faciaya dönüşmesine sebep olmuştur. Kuzeye doğru ilerleyen sultanın kuvvetleri hiç bir engelle karşılaşmamıştır. Macaristan'ın başşehri, düşmanları Osmanlıların inayetine kalmıştır. Dul kraliçe Marie ve maiyeti de, kilise mensupları ve refah içinde yüzen burjuvalar gibi kaçmışlardır. Buda Osmanlı kuvvetlerine teslim olmuş ve kraliyet şatosu onlar tarafından yağmalanmıştır. Mohaç, mağlubiyeti ile ortaya çıkan bu ciddi durum siyasî rakiplerin kuvvetlerini birleştirmesi için yeterli olmamış, aksine küçük asillerle, hanedan mensupları arasında

saltanat mücadeleleri başlamıştır. Saltanat kavgaları giderek anarşiye dönüşerek memleketin bölünmesine kadar gitmiştir. Devleti merkezileştirme çabaları karşısında soylu kitlenin gösterdiği mukavemet, kaçınılmaz olarak ülkenin bağımlı olmasına, yani, yabancı bir gücün kucağına düşmesine neden olmuştur.

Yazar Türklere karşı mücadelede dış desteklerin yanında halkın girişimiyle oluşan yeni kuvvetlerin de varlığına işaret etmektedir. Yovan Tcherni (Kara İvan)'ın ve Türk mandasından kaçarak 1529'da Macaristan'a gelen Venedik menşeli Louis Gritti'nin başını çektikleri mücadele grupları bunlardan iki tanesidir.

Macaristan'da bu devirde yaşamış en tanınmış ümanistler, edebiyatçılar ve tarihçiler yine bu makalede tanıtılmaya çalışılmaktadır. En önemli siyasetçi, tarihçi ve ideologlardan olan Miklós Istvánffy ve onun çağdaşları anılmaya değer görülenlerdendir.

İlk olarak Pál Istvánffy söz konusu edilmektedir. Soylu bir aileye mensup olan Pál, István II'nin oğludur. Babası kendisine 1515'de hazırlanmış vasiyetnamesiyle eğitim masraflarını karşılamak üzere oldukça yüklü bir miras bırakmıştır. Pál 1516'da Padua'daki üniversitede öğretime başlamış, daha sonra Bolonya'ya geçmiş ve 12 yıl İtalya'da kalarak orada sanat ve hukuk tahsili görmüştür. 1528'de memleketine dönen Pál, Zápolya János'un taraftarı olmuştur. 1532'de Péter Perényi ile birlikte Türklerin eline esir düşmüşse de kaçmayı başarmıştır. Bundan sonra ilk defa bir kronik meydana getirmiştir. 1529 senesinde Zápolya János'un düğünü onuruna kaleme aldığı şiiri «*Historica regis Volter*» başlığını taşımaktadır. Şiirde bir hükümdar karısının mutlak bağlılığı konusu işlenmektedir. 1553 yılında vefat eden Pál Istvánffy'nin birçok çocukları vardır. Makalede yalnız üçü zikredilmektedir : Pál, István ve Miklós.

1566 yılında Szigetvár'da bulunan Pál II Türklerle yapılan ilk mücadelelerde görülmektedir. 1570 yılında Türklere esir düşen ve kardeşi Miklós tarafından 5000 florin karşılığı kurtarılan István IV 1573'de Kanizsa'da süvari subayı iken Türklere karşı yapılan savaşlarda büyük başarılar elde etmiş, 1582'de baronluğa yükselmiş, 1582-83 yıllarında da Veszprém kalesi komutanlığına getirilmiştir. Miklós Istvánffy ise babası Pál Istvánffy'nin ikinci karısı, eski Yayça kalesi komutanı ve Drava dolaylarında oldukça geniş bir araziye elinde bulunduran zengin senyörlerden biri olan János Gyulai'nin kızı Hedvig Gyulai'den doğmuştur. 1551 yılında Miklós Oláh tarafından Padua'ya gönderilmiş, burada Johannes Sambucus adındaki ilim adamının gözetiminde beş yıl tahsil görmüştür. Bundan sonra yine Padua'da öğrenim gören György Bóna da olmak üzere Sambucus ve Miklós arasında iyi bir dostluk hasıl olmuştur. 1559'da

Bóna'nın ölümü, Istvánffy'nin değerli bir şiir meydana getirmesine vesile olmuştur. Sambucus ise 1567'de Bóna'ya hitaben 112 mısralık bir şiir kaleme almıştır. 1557'de Macaristan'a giden Miklós Oláh'ın yanında kâtipliğe başlamıştır. 1560'da Erzsébet Both isimli genç bir dulla evlenmiş, bundan dört yıl sonra da Estergon başpiskoposuna methiye bir şiir yazmıştır. Değinildiği üzere edebiyat alanına oldukça değerli eserler sunan ve Macaristan'ın «Titus Livius»u diye adlandırılan Istvánffy 1590 yılında ilerlemiş yaşta kendisinin ve memleketinin debdebeli bir çağında Macaristan'ın tarihini kaleme almaya koyulmuştur. Meydana getirdiği bu muazzam eser, şairin, yazarın, derin bilgi ve yeteneğini ortaya koyduğu gibi, aynı zamanda yazma sanatında fevkalâde latincesi, duru ve akıcı stiliyle ayrı bir tekniği yansıtmaktadır. Bir taraftan da bu, onun siyasi ülkülerini ifade ettiği bir eserdir. Jánnos Zermegh, J. M. Brutus, Brodarics, Tubero ve Jovius'un eserleri kendi eserini vücuda getirirken başvurduğu kaynaklar olarak zikredilmektedir. İlim adamı niteliğinden başka siyasetçi kişiliği de olan Istvánffy, Habsbourgların merkezi bir devlet kurmalarından yana olmuştur. Tarihçi Miklós Istvánffy'den sonra gelen asırda, memleketin geleceğini Türklerle yapılacak ittifaka bağlamayı öngören düşüncelerle, Habsbourg krallarına ait Türkleri söküp atma fikirleri bir yana atılmış, bunlar yerini Habsbourglular tarafından izlenen gerçekçi bir politikaya bırakmıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, György Székely yukarıdaki makalesinde daha ziyade XVI. yüzyılda Macaristan'da Osmanlı idaresinin kuruluşu hakkında çoğunlukla bilinen bilgileri tekrarlamakta, bununla beraber o dönemin Macar tarihçileri hakkında verdiği malumatla faydalı olmaktadır.

Adnan Şişman